

EDUSKUNNAN LAKIVALIOKUNTA

KUULEMINEN 20.10.2022

HE 189/2002 VP: Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi sukupuolen vahvistamisesta ja siihen liittyviksi laeiksi

Lausumani lähtökohta

Hallituksen esitys laiksi päättyessään on radikaali muutos vallitsevaan oikeustilaan, koska sukupuolen vahvistaminen voisi perustua vain hakijan omaan käsitykseen sukupuolestaan. Yksilön tahdolle annettaisiin merkittävä valta vaikuttaa oikeuksiinsa ja velvollisuuksiinsa. Kysymys on ennen kaikkea poliittisesta ja eettisestä valinnasta, johon en rikosoikeuden edustajan ota kantaa. Keskityn muutamiin oikeudelliselta kannalta mielenkiintoisiin kohtiin hallituksen esityksessä.

Laki sukupuolen vahvistamisesta

Ensinnäkin pidän perusteltuna sitä, että laki koskee vain täysi-ikäisiä ihmisiä. Kyseessä on niin perustavanlaatuinen oikeuksiin ja velvollisuuksiin vaikuttava päätös, että päätösvalta sukupuolen vahvistamisesta on syytä rajata niille, jotka voivat kaikilta osiltaan itsenäisesti päättää oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan.

Sukupuolen vahvistaminen perustuisi hakijan selvitykseen omasta kokemuksestaan. Tämä on oikeudellisesti jossain määrin ongelmallista. Viranomaisella on vain vähän, jos ollenkaan, keinoja sen testaamiseksi, kuinka todellinen hakijan kokemus sukupuolisesta identiteetistään on. Lakiesityksen 2 §:n mukaan virasto voi vahvistaa hakemuksen pykälään kirjatun menettelyn jälkeen. Voiko virasto kieltäytyä hakemuksen vahvistamisesta, jos se ei pidä hakijan käsitystä uskottavana? Ilmeisesti ei. Esityksen perustelujen sivulla 91 on nimenomaisesti kirjoitettu: ”Digi- ja väestötietoviraston harkinta asiassa olisi oikeusharkintaa, joka olisi sidottu 1 §:ssä säädettyjen edellytysten täyttymiseen, toisin sanoen, että hakija on täysi-ikäinen, hänellä on Suomessa asuinpaikka tai Suomen kansalaisuus, ja että hän on esittänyt selvityksen, jonka mukaan hän pysyvästi kokee kuuluvansa vahvistettavaan sukupuoleen. Digi- ja väestötietovirasto ei käyttäisi hakemuksen käsittelyssä tarkoituksenmukaisuusharkintaa eikä sen tehtävänä olisi esimerkiksi arvioida hakijan sukupuolen kokemusta tai sen pysyvyyttä.” Sukupuoli on vahvistettava hakemuksen mukaisena lain 1 §:n ja hakemusmenettelyn edellytysten täytyessä. Hakijan käsityksen vahvuus mitataan sillä, että hän käy

läpi laissa säädetyn menettelyn, jossa hän saa kattavasti tietoa sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutuksista.

Pidän sääntelyä, etenkin digi- ja väestötietoviraston harkintavallan rajaamista lain 1 §:ssä säädettyjen muodollisten edellytysten täyttymiseen, jossain määrin ongelmallisena. Sukupuolen vahvistamisella on laajat oikeusvaikutukset, se vaikuttaa muun ohessa asevelvollisuuteen. Vaarana on se, että jossain määrin lakia voitaisiin käyttää lakisääteisten velvollisuuksien välttämiseen. Tämä riski on tiedostettava, vaikka oletuksena voinee olla se, ettei yksilö ryhdy muuttamaan näin perusteellisesti identiteettiään vain laissa määrättyjä velvollisuuksiaan välttääkseen. Kokemuksen aitoutta tai pysyvyyttä voi olla vaikea arvioida. Täysin tuntematonta se ei kuitenkaan oikeuselämässä ole. Turvapaikka-asioissa ja oleskelulupa-asioissa maahanmuuttovirasto ja hallinto-oikeudet joutuvat punnitsemaan uskonnollisen vakaumuksen tai parisuhteen uskottavuutta, oikeusharkintaa käyttäen. Nyt hallituksen esityksessä on valittu yksilön omaa kokemusta korostava linja, vailla mahdollisuutta sen oikeudelliseen punnintaan.

Laki poistaisi sukupuoltaan vahvistavalta velvollisuuden esittää selvityksen lisääntymiskyvyttömyydestään. Kun sukupuolen vahvistaminen erotetaan lääketieteellisistä toimenpiteistä, selvitys lisääntymiskyvyttömyydestä ei ole enää relevantti.

Muut hallituksen esitykseen sisältyvät lainmuutokset

Muutosesitykset ovat pitkälti teknisiä, säännöksissä ”nainen” korvattaisiin sukupuolineutraalilla ilmaisulla. Se on perusteltua, jos sukupuolen vahvistamista koskeva laki tulee esityksen mukaisena voimaan. Myös vankeuslakiin ja tutkintavankeuslakiin esitetyt muutokset ovat perusteltuja. On välttämätöntä säätää mahdolliseksi poiketa sijoittelussa sukupuolisidonnaisuudesta esitykseen kirjatuista välttämättömistä syistä. Poikkeaminen voi olla perusteltua sukupuolensa vahvistaneen tai muiden vankien turvallisuuden takaamiseksi. Päätökseen olisi mahdollista hakea oikaisua. Näin ollen myös vangin ja tutkintavangin oikeusturvasta olisi riittävät takeet.

Matti Tolvanen

OTT, rikos- ja prosessioikeuden professori

Itä-Suomen yliopisto, oikeustieteiden laitos

